

SÖMÜRGEÇİ BATI MEDENİYETİ KARŞISINDA MEHMET ÂKİF

Mahmut Babacan

■ “Medeniyet” kelimesi, özellikle Tanzimat’tan sonra birçok fikir adamımız tarafından tartışılmıştır. Bugün de tartışılan bu kavrama Tanzimat’tan itibaren yapılmış belli başlı sözlüklerimizde çeşitli anlamlar verilmiştir. *Lügat-ı Nâcî*: “Medenîlik, şehirlilik, bedevîliğin zıddı. Terakkîyât-ı hâzıraya muvafık surette maîşet ve içtima” (Muallim Nâcî, 1995); *Kâmûs-î Türkî*: “İlim, teknik, sanayi ve ticâretin nimetlerinden gerçek anlamda yararlanarak, bolluk, rahatlık ve güvenlik içinde yaşayış, hazariyet, terakkî.” (Şemseddin Sâmî, 1989); *Mükemmel Osmanlıca Lügat*: “Bedeviyetin zıddı. Medenîlik, şehirlilik, terakkîyât-ı hazıraya muvafık surette maîşet ve içtima” (Ali Nâzimâ, 1318); *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*: “Şehirlilik, hayattan tam faydalanmak, iyi ve rahat yaşama” gibi anlamlar vermiştir. (Özön, 1997)

“Medeniyet” kavramı üzerinde duranlardan biri de Ziya Gökalp’tır. Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*’nda kültür ve medeniyet arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken medeniyetin tanımını da yapar. Buna göre medeniyet, “Aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletlerin toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamıdır.” (Gökalp, 1994: 25) Örneğin, Avrupa ve Amerika gelişmişlik düzeyinde, bütün Avrupalı milletler arasında ortak bir Batı medeniyeti vardır.

Bilindiği gibi “garp-batı” genel olarak coğrafi bir yön adı olmanın yanında bir medeniyet biçiminin adıdır. Batılılaşma adı verilen bu medeniyet biçimini, “Kültürel alanda Grek Roman ve Hristiyan kökleriyle sosyal alanda endüstriyel kapitalizmin hâkimiyetiyle ve siyasi olarak liberal demokrasinin yaygınlığıyla belirginleşen toplumlara-rası bütünleşme” olarak tanımlayabiliriz.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde başlayan “Batılılaşma” çabaları bir medeniyet değiştirme kararı olarak kendini gösterir. Bu değişim ya da gelişimin etkileri şimdi de süregelen Türk toplumu

için sıkıntılı bir süreçtir. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin Batı medeniyetini örnek alınacak bir medeniyet olarak kabul etmesi ile başlayan ve sonra da kendini Batı medeniyetine göre biçimlendirme gayretlerini içerir. Tabiatıyla bu çabalar da bir medeniyet değişimini beraberinde getirmiştir. Tanzimat Dönemi de değişimin yaşandığı en yoğun dönem olmuştur. Devlet yönetiminin, askerî kurumların, eğitim kurumlarının ve sosyal hayatın, Batı medeniyetine göre şekillenmeye başlaması, eski medeniyet unsurlarının da varlığının devam etmesiyle, toplumun her bakımdan eski-yeni çatışmasını yaşamasına sebep olmuştur.

Osmanlı modernleşmesi birçok çelişkiyi içinde barındırıyordu. Bu sürecin dış aktörlerini de Avrupa Devletleri oluşturmıştır. Sonuçta ise büyük güçler, Osmanlı'da gerçek bir modernleşmeyi engellemiş ve zamanla "Devlet"i yarı-sömürge hâline getirebilmişti. İşte Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemde kimi aydınımız Batı medeniyetinin bu çelişkili durumunu görebilmiştir. Batı medeniyetinin iki yüzü olduğunu fark eden aydınlardan biri de Mehmet Âkif'tir. Bu yazımızda Mehmet Âkif'in sömürgeci Batı medeniyeti karşısındaki tavrını ele alacağız.

Bir medeniyete verilen anlam karşılığı olarak "garp" kelimesi, M. Âkif'in şiirlerinde bir zihniyeti, dini, Avrupa kıtasını ve medeniyetini temsil eder. *Safahat*'ta bir ilim diyarı olarak gösterilen Batı ile ilişkilerimizin nasıl olması gerektiği üzerinde durulurken, Batı'nın çalışkanlığı, Batı medeniyetinin özellikleri yanında çirkinlikleri, Batı'nın çifte standart uygulamaları ve maddi açıdan zenginliği ile ilim ve sanayideki üstünlüğü gözler önüne serilmektedir.

Birçok aydının gözünde medeniyeti temsil eden Batı dünyasının ilim ve teknik alanındaki üstünlüğünü kabul ve takdir eden M. Âkif, buna karşılık Batı'nın kendisi dışında kalan milletlere (özellikle de Müslüman Doğu'ya) karşı giriştiği saldırılara, onlara uyguladığı zulümlere, insanlık dışı taarruzlara hayret etmekte ve bunları tenkit etmektedir. Zira medeniyeti temsil etme iddiasındaki Batı dünyası, İslam dünyasına karşı acımasızdır ve Müslüman milletlere her türlü saldırıyı yapmaktan çekinmez.

Bazı kimseler M. Âkif'in şiirlerinde kullandığı "medeniyet" gibi bazı kavramları ya gerçekten yanlış anlayarak ya da kasıtlı olarak çarpıtarak merhum M. Âkif Ersoy'ı olduğundan farklı biri gibi göstermeye ve onu "medeniyet" düşmanını göstererek karalamaya çalışırlar.

İstiklâl Marşı'nın dördüncü kıtasında geçen "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" mısrasından yola çıkarak Âkif'in medeniyet düşmanı olduğunu ileri sürenler vardır. Acaba bu milletin çektiği acıları evvela kendi yüreğinde hisseden bir gönül ve dava adamının, bu millete en zor günlerinde hediye ettiği İstiklâl Marşı ile yürekleri coşturan ve milletimizin Millî Mücadele'de şahlanışında önemli bir paya sahip olan büyük bir şairin, hem Batı hem de Doğu edebiyatlarına hâkim biri olduğunu, Fransızcayla birlikte Arapça ve Farsçayı iyi bir şekilde bildiğini düşünebilir miyiz? Acaba Âkif, Batı edebiyatını sürekli

takip eden, *Kur'an*'ın tercümesini yapacak kadar dinî bilgisi olan, Zola, Hugo ve Tolstoy'la birlikte Sadi'yi anlamaya çalışan aydın bir fikir adamının “medeniyet karşıtı” olduğunu söylemek mümkün müdür? İşte bütün bu soruların cevabını M. Âkif'in hayatıyla birlikte yazdığı eserlerde bulabiliriz.

“Medeniyet” kelimesi, M. Âkif'in şiirlerinde sıkça geçen bir kelimedir. Onun şiirlerinde medeniyet kavramı bazen sözlük anlamı ile (terakki, ilerleme, yükselme, medenilik vb.), bazen de terim anlamı ile kullanılmıştır. Ayrıca *Safahat*'ta M. Âkif'in bu kavrama yeni nüanslar kazandırdığı da görülmektedir. *Safahat*'ta medeniyet kavramı ile medeni insanların gözünde matbuatın önemi, medeniyet ile fennin yakınlığı ve birlikteliği, medeniyet ile ilerleme, (terakki) yükselme arasındaki ilişki ve medeniyetin fazilet ile ilgisi, İslam toplumlarının sanıldığı gibi medeniyetten uzak olmadıkları, İslam'ın da ilerlemeye engel olmadığı gözler önüne serilir. Aslında Mehmet Âkif'in medeniyet hususunda anlaşılmasına sebep olan, Avrupa medeniyeti ile ilgili söyledikleridir. *Safahat*'ta Avrupa medeniyetini de ayrıca zikreden M. Âkif, Batı medeniyetinin vahşetle ilgisini, Batı medeniyetin dayanak noktalarını ve temel esaslarını ortaya koyar.

Safahat'ta “medeniyet” kelimesi ile birçok defa kastedilen Batı medeniyetidir ve dolayısıyla Avrupa'dır. Bu sebeple Mehmet Âkif'in Avrupa'ya nasıl baktığını, Avrupa'yı hangi esaslar üzerine bina ettiğini bilmekte de fayda vardır. Bu sebeple *Safahat*'ta Avrupa nasıl ele alınmıştır? Öncelikle bu sorunun cevabı verilirse Âkif'in medeniyet anlayışı daha kolay açıklığa kavuşacaktır.

M. Âkif, Kastamonu'da, Nasrullah Camisi'nde verdiği vaazının bir yerinde şöyle der: “Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileri ile ölçmek katiyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, kapılmamalıdır.” (Ersoy, 1339: 250)

Batı'ya son derece temkinli ve ölçülü yaklaşan M. Âkif, başka bir makalesinde “Memleketimizde iki sınıf halk görüyoruz: Ne varsa Şark'ta vardır, Garp'a doğru açılan pencereleri kapamalıyız” diyenler. “Ne varsa Garp'ta vardır. Harîm-i âilemizi bile Garplılara açık bulundurmalıyız” iddiasına kadar varanlar. Bana öyle geliyor ki, ne varsa Şark'ta vardır diyenler, yalnız Garb'ı değil, Şark'ı da bilmiyorlar, nitekim ne varsa Garp'ta vardır davasını ileri sürenler, yalnız Şark'ı değil Garb'ı da tanımıyorlar.” (Ersoy, 1327: 357) diyerek ülkemizdeki Şark-Garp hakkındaki ifrat-tefrit arasında gidip gelen fikirleri gözler önüne serer ve Batı'yı da tümüyle yok saymaz. Avrupa'dan yararlanabileceğimiz hususların da olduğunu kabul eden Âkif, Avrupa'ya karşı son derece şuurlu bir yaklaşım içindedir. *Safahat*'ta M. Âkif'in Avrupa'ya nasıl baktığını daha net görmek mümkündür.

Batı ile ilişkilerimizde Japonları örnek almamız gerektiğini ifade eden M. Âkif, Batı'nın kıymetli, işimize yarayacak eşyalarını almamızda bir sakınca görmez.

Ancak “moda” gibi millî bünyemize uymayan çirkinliklerin ülkemize girmesine de izin verilmemelidir. M. Âkif bu düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

“Garb’ın eşyası, eğer kıymeti hâizse yürür / Moda şeklinde gelen seyyie gümrükte çürür.” (Ersoy, 1990: 145)

Bir başka yerde de Âkif: “Alınız ilmini Garb’ın alınız san’anatını, / Veriniz hem de mesâinize son süratini.” (1990: 160) diyen M. Âkif, Batı’nın ilim ve sanat yönünü ön plana çıkarmakta ve Batı’nın ilim ve sanat gelişmelerine yönelmemiz gerektiğini ifade etmektedir: “Medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle / O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle.” (1990: 145)

M. Âkif, bu mısralarda medeniyet ile fen ve bilimin yakınlığını ortaya koyar. *Safahat*’ın ikinci kitabı olan “Süleymâniye Kürsüsünden” adlı manzumede geçen bu mısralarda, Batı medeniyetinin sadece ilmini ve fennini almamız gerektiği düşüncesi verilir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu konuda Japonlar örnek alınmalıdır. Onlar Batı’nın yalnız fennini, ilmini almışlar, Batı’nın kültürel değerlerinden uzak durmuşlardır. Bizde ise tam tersi yapılmaktadır.

M. Âkif: “Hele i’lânı zamanında şu mel’un harbin / “Bize efkâr-ı umumiyyesi lâzım Garb’ın / O da Allah’ı bırakmakla olur” herzesini / Halka iman gibi telkîn ile dînin sesini / Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!” (1990: 170) mısralarında Batı’nın “efkâr-ı umumiyyesi”nden söz ederek Batı’nın sadece ilim ve sanattan ibaret olmadığını, bizim toplumumuza uymayan o devirde moda olan pozitivist fikirlerin de bulunduğunu, bunlara da uymamamız lazım geldiğini ifade eder.

O günlerde, “Tek bir medeniyet vardır, o da Batı medeniyetidir.” şeklinde bir düşünceye sahip olan Abdullah Cevdet gibi bazı aydınlar, Osmanlı’nın geri kalışını dine dayandırmakta, ilerleyebilmemiz için Batı’nın bütün fikirlerini kabul etmemiz gerektiğini, bunun için gerekirse “Allah” inancının dahi terk edilebileceğini ileri sürmektedirler. Dönemin önemli isimlerinden Said Halim Paşa, aydınların bu hâlini şöyle anlatır: “Bu aydın sınıf, Batı medeniyetinin tesiri altında şahsiyetini kaybetmiş ve aşırı derecede Batı hayranlığına müptela olmuştur. Daha da fenası bu aydınlar millî kurtuluşumuzun çaresini, kendilerinin tutulduğu bu hastalığın bütün memlekete yayılmasında görmektedirler.” (S. Halim, 1993: 61)

M. Âkif de bu tür davranış ve fikirlerin aptalca olduğunu ifade ederek, “Hayır mehâsin-i Garb’ın birinde yok hevesi; / Rezâil oldu mu lâkin, şîârdır hepsi!” (1990: 234) mısralarıyla, bu düşünceye sahip olanların, Batı’nın işimize yarayacak güzelliklerini değil de, Batı’nın rezilliklerini arzuladıklarını ve bunları ülkemize getirmek istediklerini, böyle kimselerin idraklerine tükürülmesi gerektiğini söylemekte ve şu tavsiyeyi yapmaktadır. “Sade Garb’ın yalnız ilmine dönsün yüzünüz.” (1990: 370)

Safahat’ın birçok yerinde Batı’nın çalışkanlığı ile beraber ilimde üstünlüğü ön plana çıkarılır: “Bakın mücâhid olan Garb’a şimdi bir kerre; / Havâya hükme-

diyor, kâni' olmuyor da yere." (1990: 212) mısralarında Batı, ilim ve teknikte üstündür. Mehmet Akif yeni yetişen nesillere Batı'yı örnek olarak sunmakta, Batı'nın ilim ve sanayi kapısının yeni nesillerce açılması için onları teşvik etmekte ve zorlamaktadır.

—Hepsinin mesleği sağlam mı? / —Evet müsbet ulûm.

—İnkılâbın yolu mâdemki bu yoldur yalınız, —Nerdesin hey gidi Berlin? diye-
rek yollanınız.

... —Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size." (1990: 371)

Görüldüğü gibi M. Âkif Ersoy, Batı ile münasebetlerimizi bazı prensipler üzerine oturtmakta, Batı'nın ilmini almamız gerektiğini savunurken kendi değerlerimizi korumamız gerektiğini ifade etmektedir. Bu mısralarda da görüldüğü gibi Âkif, Batı'ya tümüyle karşı değildir. Avrupa, *Safahat*'ın birçok yerinde, ilme, sanayiye sahip olması nedeniyle yüceltilmiştir. Âkif'in Batı düşmanı, dolayısıyla medeniyet düşmanı olduğuna insanları hükmettiren, onun, Batı'nın vahşetle ilgisini ortaya koyduğu sözleridir.

M. Âkif Ersoy, *Sebilürreşad* dergisinde yer alan bir yazısında yine "Avrupa medeniyeti, bir medeniyet-i fâzile, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değildir." (Ersoy, 1339: 392) diyerek, Batı medeniyetinin faziletten, insanlık vasfından uzak olduğunu belirtmekte, bu fikrini de, özellikle Balkan Savaşları, Çanakkale Savaşı ve Millî Mücadele sırasında yaşanan olaylardan yola çıkarak *Safahat*'ta tekrarlamaktadır.

Safahat'ta fen diyarı olarak yüceltilen Avrupa medeniyetinin ikinci yüzü olarak parçalayıcılığı, bencilliği, kuvveti üstün tutma ve zayıf olanı ezme özelliği, hissizliği, vahşeti ve kundaçlılığı da ön plana çıkarılır. Avrupa medeniyetinin daha çok vahşetle ilgisini ortaya koyan bu mısraları *Safahat*'taki geçiş sırasına göre şöyle gösterebiliriz.

"O zaman Rusya'da hâkimdi yaman bir tazyik... / Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik? / Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu! / Medenî Avrupa, bilmem niye görmezdi bunu?" (Ersoy, 1990: 139)

Safahat'ın *İkinci Kitabı* olan *Süleymaniye Kürsüsü*'nde yer alan bu mısralarda M. Âkif, Avrupa ile medeniyeti beraber zikretmektedir. Buna göre Avrupa medenî olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu medeniyetin esasında bencillik vardır. Bu beyitlerde Avrupa'nın bencil bir Avrupa olduğu gözler önüne serilir. Avrupa kendi millettaşlarının ezilmesi karşısında sesini yükseltirken Rusya'nın yönetimi altındaki Müslümanların ezilmesi karşısında sessiz kalmakta, yapılan zulümleri görmezden gelmektedir:

"İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! / İşte İran'ı da taksîm ediyorlar şimdi. / ... / Müslüman, fırka belâsıyla zebun bir kavmi; / Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?" (Ersoy, 1990: 152)

M. Âkif, burada da Avrupa'yı medenî sıfatı ile nitelendirmektedir. (Bu vasıflandırma medeni olma iddiasındaki Avrupa'ya karşı tarizlidir) Ancak Avrupa parçalayıcı ve bölücü bir medeniyete sahiptir. Bir cihan devleti olan Osmanlı'nın parçalanmasında, fitne tohumlarının bu topraklar üzerine serpilmesinde Batılı devletlerin rolü unutulmamalıdır.

Âkif, yine bir makalesinde, Avrupalıların Şark siyasetini şöyle anlatır: “Avrupalılar, zapt etmeyi kararlaştırdıkları memleketin ahalisi arasına evvelâ tefrika sokarlar, senelerce milleti birbirleriyle boğuştururlar. Sersem ahali yorgun düştükten sonra gelip çullanırlar. Bugün de işte bize karşı aynı siyaset kullanıldı. Zaten her yerdeki siyasetleri budur. Hindistan'da, daha evvel Endülüs'te, sonraları Cezayir'de, İran'da hep böyle yaptılar. Takip ettikleri siyaset hep aynı siyasettir, hiç değişmez.” (Düzdağ, 1998: 199)

Balkan Harbi sırasında meydana gelen felaketler karşısında şairin feryatlarından meydana gelen, *Safahat*'ın da 3. kitabı olan *Hakkın Sesleri* adlı dokuz manzum tefsirin ikincisinde geçen bu mısralarda, Batı medeniyetinin vahşetle ilgisi şöyle anlatılmaktadır:

“Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım! / Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım! / Ne yapıp ye'simi kahreyliyeyim, bilmem ki? / Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!.. / ... / Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar / Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar! / Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler! / Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler! / “Medeniyyet” denilen vahşete la'netler eder, / Nice yekpâre kesilmiş de sırtmış dişler! / Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden! / Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden! / Beşiğinden alınıp parçalanmış mahlûkât; / Sonra, nâmusuna kurban edilen buncâ hayât! / Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler! / Göğsü baltayla kırılmış memersiz vâlideler! / Teki binlerce kesik gövdeye âid kümeler / Saç, kulak, el, çene, parmak... Bütün enkâz-ı beşer! / Bakalım yavrusu uğrar mı, deyip, karnından, / Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can! / İşte bunlar o felâketzedelerdir ki düşün, / Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün! / Müslümanlıkları biçârelerin öyle büyük / Bir cinâyet ki: Cezâlar ona nisbetle küçük!” (Ersoy, 1990: 169)

Bu beyitlerde kastedilen medeniyet Batı medeniyeti ve dolayısıyla Avrupa'dır. Balkan savaşları sırasında, Avrupa'nın Batı medeniyetinin vahşeti, bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Tek suçu Müslüman olmak olan zavallı Rumeliler, tefrikalara, gafletlere kurban olmuşlar, Balkan Harbi'nde katledilmişlerdi. 30 Ocak 1913 yılında kaleme aldığı ve *Safahat*'ın *Hakkın Sesleri* bölümünde yer alan bir başka şiirde Âkif, vahşî medeniyeti maskara bir mahlûka benzeter:

“Tükürün milleti alçakça vuran darbelere! / Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere! / Tükürün ehl-i salîbin hayasız yüzüne! / Tükürün onların asla güvenilmez sözüne! / Medeniyet denilen maskara mahlûku görün, / Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün!” (Ersoy, 1990: 170)

Kuvvet ve menfaate dayanan Batı medeniyeti, kendi millettaşları dışında kalan milletlere yapılan her türlü zulmü görmezlikten gelmektedir. Batı'nın bu çifte standart uygulamaları onu tarih sahnesinde maskara hâline getirmeye yetmektedir. Bu medeniyetin mensupları, güvenilmezdir, alçaktır:

“Artık ey millet-i merhûme, sabâh oldu uyan! / Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan? / Ne Araplık, ne de Türklük kalacak aç gözüünü! / Dinle Peygamber-i Zîşân'ın ilâhi sözünü. / Veriniz başbaşa; zînâ sonu hüsrân-ı mübîn; / Ne hükûmet kalıyor ortada bilâhi, ne din! / “Medeniyet!” size çoktan beridir dış biliyor; / Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor.” (Ersoy, 1990: 174)

Bu mısralarda da M. Âkif, medeniyet kelimesi ile Avrupa medeniyetini ve devletlerini kastetmektedir. M. Âkif burada Avrupa medeniyetinin bazı özelliklerini ortaya koyar. Buna göre medeniyeti temsil eden Avrupa'nın Osmanlı'ya karşı yüzyıllardan beri süren bir düşmanlığı vardır. Osmanlıya dış bileyen Avrupalı ilk fırsatta onu yok etmek istemiştir.

Avrupa medeniyetinin parçalayıcı, bölücü yönü üzerinde duran Âkif'in bu tespitlerini yaşanan olaylar doğrulamaktadır. Örneğin, bizim yaşadığımız Hatay meselesinden Musul-Kerkük meselesine, Kıbrıs meselesinden Ege Adalarına, Batı Trakya meselesinden Ermeni meselesine kadar, ülkemizi bölmeye ve parçalamaya yönelik bütün olayların arkasında ilk önce İngilizler sonra Amerikalılar, dolayısıyla bütün Batı medeniyeti vardır.

Safahat'ın 4. kitabı olan “Fatih Kürsüsünde” adlı manzumede geçen: “Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki; kuvvettir.” (Ersoy, 1990: 215) mısraında M. Âkif, Avrupa medeniyetinin dayanak noktalarından birini gözler önüne serer ve Avrupa medeniyetinin bazı özelliklerini ön plana çıkarır. “Zebûnküş Avrupa”, kendisinden daha zayıf olanı ezen, ona yaşama hakkı tanımayan Avrupa'dır. Burada Avrupa, kuvvet üstünlüğüne dayanan bir unsur olarak görülmektedir. Avrupa için önemli olan kuvvettir. Avrupa için hukuk ikinci plandadır. Avrupa'nın bu özelliği, özellikle Millî Mücadele sırasında ortaya çıkmıştır. Batılı devletler, milletlerarası hukuk kurallarını çiğneyerek, hukuka saygılı olmadıklarını Millî Mücadele yıllarında açıkça göstermişlerdir. Hak ile Avrupa arasındaki ilişki ortaya konulduğunda, Avrupa'nın milletlerarası münasebetlerde aldığı ölçünün “kuvvet” olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Fransız'ın nesi var? Fuhşu, bir de ilhâdı; / Kapıştı bunları ‘yirminci asrın evlâdı!’ / Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Bırası, / Unuttu ayanı, ma'tûha döndü kahrolası, / Heriflerin, hani, dünya kadar bedâyi'i var; / Ulûmu var, edebiyatı var, sanâyi'i var. / Giden birer avuç olsun getirse memlekete; / Döner muhîtimiz elbet muhît-i ma'rifete. / Kucak kucak taşıyor olmadık mesâvîyi, / Beğenmezsek, “medeniyet!” diyor, inandık, iyi! / ‘Ne var biraz da ma'ârif getirmiş olsa... desek; / Emîn olun size “hammallık etmedim?” diyecek.” (Ersoy, 1990: 235)

M. Âkif burada Batı medeniyetinin iyi ve kötü yanlarını birlikte zikreder. Batı medeniyetinin çirkin yanları, onun ahlâkî zaaflarıdır. İçki, fuhuş, dinsizlik, gibi Batı'nın yaşam tarzı ve inanç sistemi, bizim toplumumuza uymayan taraflardır. Bu medeniyetin iyi tarafı ise, onların, bizim sahip olamadığımız ilme, fenne, sanayiye sahip olmalarıdır.

M. Âkif'e göre bizim ihtiyacımız Batı medeniyetinin ilmi, fenni, sanayisi, edebiyatı gibi özellikleridir. Tanzimat'la birlikte birçok genç, Batılılaşma fikriyle Avrupa'ya gönderilmiştir. Ancak Batı'ya giden bu gençler, geri döndüklerinde, ülkemize, Avrupa'nın ilmi yerine yaşam şeklini, kültürünü getirmişlerdir. Âkif bu durumdan son derece muzdariptir.

“Onun netice-i ikâzıdır ki: “Avrupalı” / Denince rûhu sağır, kalbi his için kapalı, / Müebbeden bize düşman bir ümmet anlardık.” (Ersoy, 1990: 275)

M. Âkif bu mısralarda da bazı sıfatları kullanarak Avrupa'yı tanımlamaktadır. Avrupa'nın ruhu sağır, kalbi hissizdir. Özellikle Şark milletlerine yapılan zulümler karşısında, Avrupa'nın bu özellikleri net bir şekilde görülmektedir.

“Bu, yanmadık yeri kalmışsa, kağşamış yurda, / Meğerse Avrupa kundak sokar dururmuş da!” (1990: 281) mısralarında ise M. Âkif, Avrupa'nın “kundakçı” olduğunu söylemektedir. Türk Dil Kurumunun hazırladığı *Türkçe Sözlük*'e göre kundakçı, yangın çıkarmak için kundak koyan kimse ve ara bozucu anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 1988). Buna göre Avrupa, siyasi anlamda, diğer milletleri birbirine düşürerek onların arasını bozan, onların siyasi istikbalini ortadan kaldırmaya çalışan bir özelliğe sahiptir. Bunun somut örnekleri çoktur. Avrupa, özellikle İngilizler, Mısır, Hindistan gibi Asya'daki sömürgelerinin siyasi varlıklarını ortadan kaldırmışlar, bugün bile bu toprakları yangın yerine çeviren kundağı bu topraklara koymaktan çekinmemişlerdir. Bugün sıkıntılarını çektiğimiz Kıbrıs meselesi, Ermeni sorunu, Adalar meselesi, Ortadoğu vb. problemlerde Batılı devletlerin kundakçılığının rolü elbette ki inkâr edilemez:

“Ne hayasızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı! / Nerde-gösterdiği vahşete ‘bu bir Avrupalı’ / Dedirir-yırtıcı-his yoksulu, sırtlan kümesi, / Varsa gelmiş, açılıp mah-besi, yâhud kafesi!” (Ersoy, 1990: 354)

M. Âkif, bu mısralarda “Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...” diye nitelediği Avrupa devletlerinin Çanakkale Savaşları'nda ortaya çıkan özelliklerini bazı sıfatları kullanarak ortaya koyar. Avrupa yırtıcı, his yoksulu bir varlık olarak nitelenirken, Çanakkale Savaşı sırasında Avrupa devletlerinin ortaya koyduğu vahşet, Âkif'in böylesine vahşi bir medeniyete karşı oluşunu da haklı kılmaktadır.

“Ah o yirminci asır yok mu o mahlûk-i asîl, / Ne kadar gözdesi mevcûd ise, hakkıyla sefîl, / Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına, / Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına. / Maska yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz... / Medeniyet denilen kahbe, hakîkat, yüz­süz.” (Ersoy, 1990: 355)

Âkif'in "Çanakkale Şehitleri"ne ithaf ettiği şiirinde geçen bu mısralarda, M. Âkif bazı sıfatları kullanarak Batı medeniyetini tanımlamakta, ona yeni anlamlar yüklemektedir.

Buna göre Batı medeniyeti ikiyüzlüdür. Yüzüne sevimli bir maske takan Avrupalı, yıllarca diğer milletlere karşı şirin gözük müştür. Ancak Batı'nın bu maskesi Çanakkale Savaşlarında yırtılınca, bu medeniyetin gerçek yüzü ortaya çıkmıştır. Kuvvete dayanan, zayıfı ezen, kendisinden başkasına yaşama hakkı vermeyen bu medeniyet, gerçekte kahpe ve yüzsüzdür. Hayâsız, sefil olan istilâcı Batı medeniyeti, Çanakkale Savaşları'nda her türlü vahşeti sergileyerek bu vahşî tarafını ortaya koymuştur:

"Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar; / Benim îman dolu göğsüm gibi serhaddim var. / Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir îmânı boğar, / 'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?" (Ersoy, 1990: 441)

İstiklâl Marşı'nda geçen ve Mehmet Âkif'in medeniyet düşmanı olduğuna en çok hükmettiren hükmettiren bu mısralarda "medeniyet" tek dişi kalmış canavara benzetilmiştir. Buradaki medeniyet kelimesi ile kastedilen, milletimiz üzerinde alçakça emelleri bulunan Avrupa'dır. Batı, çelik zırhını kuşanmış ehl-i salîb (haçlı ordusu) ruhuyla medeniyet adına Türk milletini yutmak için saldırmaktadır. Bu yüzden medeniyet bir canavara benzetilmiştir. Yunanlılar İzmir'i işgalleri sırasında (15 Mayıs 1919) "Türlere medeniyet götürüyoruz" propagandasını bütün dünyaya yaymışlar, İzmir'e çıktıklarında halka akla hayale gelmedik işkenceler yapmışlardı. Bu muydu medeniyet? Dörtlükteki 'ulusun' kelimesine zaman zaman yanlış mana verildiğini görüyoruz. Bu kelimenin kökü 'ulu' değil, 'ulumak'tır. Yani fiil soyludur. Tek dişi kalmış canavarın uluması... Bu dörtlükten hareketle Âkif'in medeniyet düşmanı olarak gösterilmek istenmesi cehalet değilse gaflettir." (Canım, 1995: 33)

F. Kadri Timurtaş, *Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz* adlı eserinde, bu hususta şunları söyler: "Âkif, daima tırnak içine aldığı "medeniyet" kelimesi ile Batı emperyalizmini kastediyor. Onun kaleminde 'medeniyet', müstevli, saldırgan, insaniyetsiz, zalim Avrupa karşılığı hususi bir mana ifade etmektedir. Bir kelimeye gerçek anlamı dışında hususi bir mana vermek, edebiyatta bir sanattır. Buna mecaz-ı mürsel denir. Edebî sözün ne olduğunu bilmeyenler ancak, 'Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar' mısraından dolayı O'na medeniyet düşmanı diyebilirler. Âkif'e medeniyet düşmanlığı isnad etmek, bilgisizlik ve anlayışsızlık eseri değilse, muhakkak kötü niyet ve hususi maksattan ileri geliyordur." (Timurtaş, 1987: 65)

Görüldüğü gibi Akif'in karşı çıktığı, eleştirdiği, "bölücü, vahşî, maskara mahlûk, sağır ruhlı, hissiz, kundakçı, kahpe, yüzsüz, tek dişi kalmış canavar" olarak nitelediği "medeniyet" Batı medeniyeti, dolayısıyla Batı'dır. Bu medeniyet "mimsiz" bir medeniyettir ki o da "deniyyet"tir. "Deniyyet" alçaklık, aşağılık anlamına gelmektedir. Kendi milleti dışında kalan milletlere her türlü alçaklığı, kahpeliği ve zulmü reva gören bir anlayış hangi medeniyetin ürünüdür?

Yakın tarihlerde hangi sebeple olursa olsun, Ortadoğu'yu kana bulayarak binlerce masum insanın mahvına sebep olan, nice İslam beldelerini yerle bir ederek önce Irak Savaşı'nı başlatan, şimdi de için ellerini ovuşturarak, ağzının suyunu akıtarak Suriye'nin parçalanmasını bekleyen ABD, Rusya ve Fransa nasıl bir medeniyetin temsilcileridir? Böyle bir medeniyete karşı çıkmak sadece akli değil, yüreğinde birazcık da olsa his taşıyanları harekete geçirecek vicdani bir mesele değil midir?

Osmanlı'nın en buhranlı yıllarında yetişmiş, çekilen sıkıntıları yakından görmüş ve bizzat yaşamış, yaşanan hadiseleri de tahlil ederek kurtuluş reçeteleri sunmuş olan M. Âkif Ersoy, "medeniyet" hususunda son derece tutarlı, akılcı ve tarihi gerçeklerle örtüşen şuurlu bir çizgide durmuştur. Genel bir bakışla, M. Âkif'in ilerleme, yükselme olarak gördüğü medeniyeti yücelttiği, ona sahip çıktığı ve onun elde edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu da ilim, fen, sanayi gibi unsurlarla mümkündür. Batı bu unsurlara sahiptir. Bunlar Avrupa'da da olsa alınmalıdır. Ancak, Âkif'in karşı çıktığı medeniyet, Batı medeniyetinin ikinci yüzünü oluşturan, istilacı, parçalayıcı, zalim, vahşi, hak tanımaz taraflarıdır. M. Âkif'in medeniyet düşmanı olduğu zannını verdiren de Âkif'in Batı'nın bu yüzünü ortaya koyduğu şiirleridir. Sonuçta İstiklâl Marşı şairimiz, her yönüyle ilerleme, yükselme, gelişme taraftarı olan, insan haklarına, uluslararası hukuka saygılı, kuvvet yerine hakkı üstün tutan, insanlığa ve insani değerlere önem veren fazıl medeniyetin taraftarıdır ve o medeniyetin aşığıdır.

Sonuç olarak, Tanzimat'tan itibaren Batı'ya giden çoğu aydın, Batı'nın Afrika-Doğu-İslam ülkelerindeki zulümlerine gözlerini kapayarak onun bilim ve teknik alanındaki gelişmelerini görmüşler, üstelik bunları doğru bir şekilde tahlil edemeden hep görünen şeylere takılıp kalmışlardır. Bu kör bakış, onları; bizi gerileten sebebin din olduğu, ondan bağıımızı koparırsak Batılılar gibi kalkınacağımız fikrine götürmüştür. Aydınların çoğu böyle düşünürken, yine olup bitenlerin ciddi tahlillerini yapamayan kimi aydınlar da, Batı'ya karşı tavrını, onu tümüyle reddederek göstermiş, bunu doğru bir davranış olarak benimsemiştir. Bu tip aydınlar Batılılaşma adına ülkeye giren olumsuzluklarla medeniyeti eş anlamlı olarak algılamış, onun müspet taraflarını bile görememiştir. Bunların sonucu olarak Batı karşısında böylesi iki olumsuz tavır egemen olmuştur.

İşte Âkif ve onun gibi sayılı fikir adamı bu iki yanılsa da düşmemiş, Batı'yı iki yönüyle de görme ve tanıma imkânı bulmuşlardır. Böyle düşünenlerin tezi ise özetle şöyledir: Batı medeniyetinin bir değil iki yüzü vardır. Biri ilim ve teknik yönüdür ki bu yönüne sırt çeviremeyiz. Böyle bir tavır bizim yok oluşumuz demektir. Çünkü asır, ilimler asrıdır. Bu ilimlere sahip olmayan milletler yok olup giderler. Bu yüzden Batı'dan mutlaka alacağımız şeyler vardır. Ama neyi nasıl alacağımızı iyi bilmeliyiz. Batı'dan bir şey alınırken ilim, fen ve sanat gibi bize faydalı yönleri alınmalı; modası, sosyal yaşama şekilleri gibi daha çok manevi değerlerle ilgili kısımları terk edilmelidir.

Yazımızı Âkif'in Batı medeniyeti karşısındaki tavrını çok güzel anlattığı şu mısralarda sonlandıralım:

*“Alınız ilmini Garb’ın , alınız san’atını / Veriniz hem de mesâinize son sūr’atını
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız; Çünkü milliyeti yok san’atın ,
ilmin; yalnız
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin: / Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için.
Kendi mâhiyyet-i rûhiyyeniz olsun kılavuz / Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz.” (Ersoy, 1990: 145)*

Kaynaklar

- Ali Nazima, *Mükemmel Osmanlı Lügatı*, Dersaadet 1318.
- Canım, Rıdvan, Çalık, Etem, *Mehmet Akif ve İstiklâl Marşı*, Yedi İklim Yay., İstanbul 1995.
- Çınar, Yusuf (2010), “Bir Eleştiri Örneği: Tanzimat’tan Cumhuriyete Batılılaşma”, *Akademik Bakış Dergisi*, S 19, s. 1-7.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1993.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Mehmet Akif Ersoy*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat (Edisyon kritik)*, Haz.: M Ertuğrul Düzdağ, Kültür Bak. Yay., Ankara 1990.
- Ersoy, Mehmet Akif, “Edebiyat Bahisleri”, *Sırat- ı Müstakim*, C 6, S 147, 1327.
- Ersoy, Mehmet Akif, “Nasrullah Kürsüsünden”, *Sebilü’r- Reşad*, C 18, S 464, 1336.
- Gökalp, Ziya, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Toker Yay., İstanbul 1992.
- Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994.
- Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997.
- Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İstanbul 1993.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Şengüler, İ. H., *Açıklamalı Mehmed Akif Külliyyatı*, C 5-6, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1990.
- Timurtaş, F. Kadri, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- Türk Dili Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 1988.